

DPN 5801

Title: मोक्ष साधन योग सोपान MOKṢA SĀDHANA YOGA SOPĀNA

Run. No. 6492

Cat. No. दे 89

Micro. No.

Subject योग साधन योग

Religion: Hindu / Bauddha

Language: Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 28.8 x 15.3 Folios 11 Lines (in a page) 10

Compl. / Incompl.

Chapt. / act / Parichela 6

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script: New. / Dev. / Bhuja. / Ran. / one side yellow

Illus. :

Material: palmleaf / paper / thiyasaphu /

Condition: fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

↓
श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ राजयोगः अमनस्वे ॥ जित्वा वायुं विदध कर्णैः क्लृप्ता मूले
कर्षन् चित् कृत्वा यत्नं निजमनुगताशेषे नाडी प्रचाल्य ॥ अश्रद्धेयं पापु गति'

साधयित्वापि ह्यनं विज्ञानैकव्यसन सुविनो नास्ति मोक्षस्य सिद्धिः ॥१॥

समाप्ति / Colophon

इति श्री तत्त्वान्वयानुमातादाय श्रीकृष्ण मान संग्रहीत मोक्ष साधनानु कल्पक योग सोपान
न्नाम अष्ट परिच्छेद ॥ ६ ॥

15

10

5

0

Cms.

5

10

15

20

25

30

Yoga Sutra

श्रीगणेशायनमः॥अथराजयोगः॥अमनस्के॥जित्वावायुंविविधकरणैःक्लेशमूलैकंयंचि
तृत्वायत्नंनिजतनुगताशेषनाडीप्रचारात्॥अथद्वेयांपरपुरगतिंसाधयित्वापिनूनंविज्ञा
नैकव्यसनसुखिनोनास्तिमोक्षस्यसिद्धिः॥१॥केचिन्मूत्रंपिवन्तिस्वमलमथतनोःकेचिदश्रंति
लालान्केचित्काष्ठांप्रविष्टायुवतिभगपतद्विन्दुमूर्द्धनयन्ति॥केचित्त्वादन्तिधातूनखिलतनु
शिरोवायुसंचारदक्षानैतेषांदेहसिद्धिर्विगतनिजमनोराजयोगादृतेस्यात्॥२॥केचित्तर्कवि
तर्ककर्कशधियोहृद्गारदपोद्धताःकेचिज्जातिजडाननामतिगतध्यानादिकर्माकुलाः॥पायःप्रा
णिगणाविमूढमनसोनानाविकारान्वितादृश्यन्तेनहिनिर्विकारसहजानन्दैकभाजोभुवि॥३॥
वश्योच्चाटनमारणादिकुहकैर्मंत्रप्रपंचोद्धमःसर्वाभ्यासविचित्रबन्धकरणाद्यज्ज्ञानभोगःप
रः॥ध्यानंदेहपदेषुनाडिषुषडाधारेषुचेतोभ्रमस्तस्मात्तत्सकलंमनोविरचितंत्यक्त्वा मनस्कंभज
॥४॥अन्येचजगतोभावायेचतिष्ठन्त्यनेकधा॥तेषांतुलक्षणेनापिपरंतत्त्वन्नगीयते॥५॥व्योमादिभू

तनिर्मुक्तं बुद्धीन्द्रियविवर्जितम् ॥ त्यक्तं चिन्तादिभिर्भावैः परंतत्त्वं तदुच्यते ॥ ६ ॥ अथाहं वक्षि मोक्षा
यज्ञानं रागजितान्तरागम् ॥ निष्कलन्निःस्पृहं च यत्परंतत्त्वं तदुच्यते ॥ ७ ॥ यस्मादुत्पद्यते सर्वं यस्मिन्
सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ यस्मिन् चिन्तयते सर्वं परंतत्त्वं तदुच्यते ॥ ८ ॥ भावाभावविनिर्मुक्तं विनाशोत्पत्ति
वर्जितम् ॥ सर्वसंकल्पनातीतं परंतत्त्वं तदुच्यते ॥ ९ ॥ अनाकारमविच्छिन्नमयात्यमचलं ध्रुवम् ॥
सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं सर्वकामविवर्जितम् ॥ १० ॥ प्रथमं पृथिवी तत्त्वं जल तत्त्वं द्वितीयकम् ॥ तेजस्त
त्त्वं तृतीयं स्याद्वायु तत्त्वं चतुर्थकम् ॥ ११ ॥ आकाशं पंचमं तत्त्वं मनः षष्ठमुदीरितम् ॥ सप्तमं परमं
तत्त्वं योजानाति समोक्षभाक् ॥ १२ ॥ सप्तमं तत्त्वं आत्मेव सिद्धान्तः ॥ ज्ञातं तेन समस्ततीर्थसलि
लेदन्तापि सर्वावनिर्यज्ञानां च कृतं सहस्रमखिला देवाश्च संपूजिताः ॥ संसाराच्च समुद्भूताश्च
पितरस्त्रैलोक्य पूज्योऽप्यसौ यस्य ब्रह्मविचारोक्षरामपि स्थैर्यं मनः प्राप्नुयात् ॥ १३ ॥ कुलार्शी
वो ॥ अस्ति देवि परं ब्रह्म अरूपी निष्कलः शिवः ॥ सर्वज्ञः सर्वकर्ता च सर्वेशो निर्मलोऽव्ययः ॥ चयं

ज्योतिरनाद्यन्तो निर्विकारो निरञ्जनः ॥ निर्गुणः सच्चिदानन्दस्तदंशजीवसंज्ञकाः ॥ १५ ॥ अना
 द्यविद्योपहिता यथाग्नेो विस्फुलिङ्गकाः ॥ दार्वीद्युपाधिसद्भिन्नास्ते कर्मभिरनादिभिः ॥ १६ ॥ सु
 खदुःखप्रदैः पुरापपापरूपैर्नियन्त्रिताः ॥ तत्तज्जातियुतं देहमात्मभोग्यं च कामदम् ॥ १७ ॥
 प्रतिजन्म यद्यन्ते तेषामप्यैरं पुनः ॥ सूक्ष्मलिङ्गशरीरं तु व्यामोहादृश्येत्प्रिये ॥ योगवी
 जे ॥ निष्कलं निर्मलं शान्तं सर्वातीतं निरामयम् ॥ तदेतज्जीवरूपेण पुरापपापरफलेर्बृत्तम् ॥
 सर्वभावपदातीतं ज्ञानरूपं निरञ्जनम् ॥ वारिवत्स्फुरितं स्वस्मिन्संज्ञाहंकारजस्थितः ॥ १८ ॥ प
 ञ्चात्मकमभूत्पिराडं धातुबन्धगुणात्मकम् ॥ सुखदुःखैस्सदा युक्तं जीवभावनया कुलम् ॥ १९ ॥
 तेन जीवाभिधापोक्ता विशुद्धे परमात्मनि ॥ शिवसंहितायाम् ॥ सर्वञ्च दृश्यते मत्तः सर्वञ्च म
 यिलीयते ॥ न तद्भिन्नो ह्यमस्त्यन्यो मद्भिन्नं न तु किञ्चन ॥ जलपूरोऽयं संख्येषु शरावेषु यथा
 भवेत् ॥ २० ॥ एकस्य भात्यसंख्यत्वं तद्द्वेदोऽत्र दृश्यते ॥ उपाधिषु शरावेषु या संख्या वर्तते परम् ॥

सा संख्या भवति यथा रवौ चात्मनियतथा ॥ एकं ज्ञानं नित्यमाद्यन्त शून्यं नान्यत्किंचिद्व
र्तते वस्तु सत्यम् ॥ यद्देहोस्ति चेद्विद्योपाधिना वै ज्ञानस्यास्याभासते नान्यथा वै ॥ २५ ॥ यथैक
कल्पकः स्वप्ने नानाविधतयोच्यते ॥ जागरे पितृथाप्येकस्तथैव बहुधा जगत् ॥ २६ ॥ सर्पवुद्धि
र्यथा रज्जौ शुकौ वारजतभ्रमः ॥ तद्वदेव जगदिदं विवृत्तं परमात्मनि ॥ २७ ॥ रज्जुज्ञानाद्यथा
सर्पो मिथ्याभूतो भिवर्तते ॥ आत्मज्ञानान्न तथा याति मिथ्याभूतमिदं जगत् ॥ २८ ॥ आगमा
पायिनो नित्यानाशीत्वा दीश्वरादयः ॥ आत्मा बोधेन केनापि शास्त्रादेस्तद्विनिर्जितम् ॥ २९ ॥
चैतन्यात्सर्वमुत्पन्नं जगदेतच्चराचरम् ॥ तस्मात्सर्वं परित्यज्य चैतन्यं तु समाश्रयेत् ॥ ३० ॥
घटस्याभ्यन्तरे वात्येयथाकाशं प्रवर्तते ॥ तथात्माभ्यन्तरे वात्येकार्यवर्गेषु नित्यशः ॥ ३१ ॥ ई
श्वरो हि जगत्सर्वमात्मावाप्य समंततः ॥ एकोस्ति सच्चिदानन्दः पूरो हि तैव विवर्जितः ॥ ३२ ॥
यस्मात्प्रकाशको नास्ति स्वप्रकाशो भवेत्ततः ॥ स्वप्रकाशो यतस्तस्मादात्मा ज्योतिः स्वरूप

कः॥ अवच्छेदो यतो नास्ति देशकालस्वरूपतः॥ आत्मना सर्वथा तस्मादात्मा पूर्यो भवेत्तद्वत्॥ ३४॥
यस्मान्नदन्यो नास्तीह तस्मादेकोऽस्ति सर्वदा॥ यस्मादन्यो नास्ति तस्मादात्मा सत्यो भवेत्ततः॥ ३५॥
लार्गीवो॥ बाल्ययौवनवृद्धत्वं यथा देहान्तरादिकम्॥ तथा देहान्तरात्पि गृहाद्गृहमिवागतः॥ ३६॥
गीतायाम्॥ देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कोमारं यौवनं जरा॥ तथा देहान्तरात्पि धीरस्तत्र न मुह्यति॥ ३७॥
बासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि॥ तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्या
निसंयाति नवानि देही॥ ३८॥ नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः॥ न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शो
षयति मारुतः॥ ३९॥ अच्छेद्यो यमदाह्यो यमक्लेद्यो शोष्य एव च॥ नित्यः सर्वगतः स्थानुरचलो
यं सनातनम्॥ ४०॥ महामन्थानभेरवो॥ न माता न पिता कश्चिन्नभार्या न सुहृज्जनाः॥ न पुत्रा नै
व पौत्राश्च न धनं नार्थसम्यदः॥ न राज्यं नैव भृत्याश्च न कीर्तिरयशस्तथा॥ मायामोहमिदं सर्वं
भ्रमन्ति पशवो यथा॥ ४१॥ यावद्देहि स्थितो देहे कुरु विज्ञानसं वयम्॥ न कश्चित्कुरुते त्राणं विज्ञा

नात्यरतः शिवे ॥ नष्टे दग्धे ॥ त्मके पिराडे अविद्या चलला न्छिते ॥ गते शून्ये कुतो भार्या कुतः संसारम
स्थिरम् ॥ ४४ ॥ गृह्ये विज्ञान पाठे यन्न भयोजन्म संचयः ॥ जलबुद्बुदवत्सर्वं दृश्यते स्वप्नवद्यथा ॥ ४५ ॥ वा
शिष्टे ॥ घटादिषु धनैः पुयथा काशमखण्डितम् ॥ तथा देहेषु नष्टेषु देही नित्यमलोपकः ॥ ४६ ॥ आ
काशादपि विस्तीर्णः शुद्धः सूक्ष्मो व्ययः शिवः ॥ य आत्मा सकथं राम जायते प्रियतेथवा ॥ ४७ ॥ यथा
गन्धर्वनगरं यथा वारिमरुस्थले ॥ यत्तु नो दृश्यते किञ्चिदन्तस्थमपि किञ्चन ॥ ४८ ॥ सुस्थिरादस्थि
राकारं तरङ्ग इव वारिधेः ॥ तत्सर्वं स्त्वेरमेवाशु संकल्पयति नित्यशः ॥ ४९ ॥ अविनाशं तदस्तीह तत्सदा
मेति कथ्यते ॥ स्वज्ञानदर्पणो स्फोरे समस्ता वस्तुजातयः ॥ ५० ॥ इमास्ताः प्रतिविं वन्ति सरसीव तटदु
माः ॥ सर्गश्चित्तस्य न्दमात्रात्मा सम्यग्दृष्टो विलीयते ॥ ५१ ॥ यथा विशुद्ध आकाशे सहसेवाधमराड
लम् ॥ भूत्वा विलीयते तद्ददात्मनीहा खिलं जगत् ॥ ५२ ॥ आदित्याव्यतिरेकेणारश्मयो येन भाविताः
आदित्य एव ते तस्य निर्विकल्पः स उच्यते ॥ तत्तु मात्रो भवत्येव पटोर्यद्वद्विचारितः ॥ आत्मतन्मात्र

मेवेदंतद्विधं विचारितम् ॥ यथानतोयं भिन्नाः फेनोर्मिहिमबुद्बुदाः ॥ आत्मनो न तथा भिन्नवि
 श्वमात्मविनिर्मितम् ॥ ५५ ॥ आत्मनो पितथा विश्वमात्मन्येव लयं वजेत् ॥ मृदिकुम्भोजले बीर
 चिः कनके कुराडलं यथा ॥ ५६ ॥ आत्मा ज्ञानाज्जगद्भाति तज्ज्ञानाच्च निवर्तने ॥ स्वमहत्त्वं यथो
 पेक्ष्य कश्चिद्विप्रोदुरीहया ॥ ५७ ॥ अङ्गीकरोति भूदत्त्वं तथा जीवत्वमीश्वरम् ॥ मत्सेभके यथेभत्वं
 शिशुरध्यस्य वल्गाति ॥ अध्यस्यात्मनि देहादीन्मूढस्तद्विचेष्टते ॥ चित्रसर्पः परिज्ञातो न स
 र्पेभ्यो यथो यथा ॥ ५८ ॥ जीवसर्पः परिज्ञातस्तथा न सुखदुःखदः ॥ अद्वैतं द्वैतवद्भाति तथा स्था
 वरजङ्गमम् ॥ ५९ ॥ मणितोयघृतादर्शश्चैव भयाननं यथा ॥ आत्मसङ्गान्तथा गच्छत्यात्मता
 मिन्द्रियादिकम् ॥ ६० ॥ अदृशो दृश्यते राहुर्गृहीतेन यथेन्दुना ॥ इक्षो गुडस्तिले तैले लंकाष्ठे व
 हिर्दृश्ययः ॥ ६१ ॥ धेना वाज्यं वपुस्वात्मा लभ्यते चैव यत्नतः ॥ बहिरन्तः स्फुरज्ज्योती रत्नकुम्भ
 पदी पवत् ॥ ६२ ॥ स्वप्रकाशाद्यथैवैकः स्वरूपमात्मनस्तथा ॥ दर्पणो विम्बितो ह्यर्कः प्रकाशं

कुरुते यथा॥ तथा प्रकाशयत्यात्मा स्वच्छधीश्च नु विम्वितः॥ वहिः कृतिमसंरंभो
हृदिसंरंभवर्जितः॥ कर्त्ता वहिरकर्त्तान्तर्लोके विहरा घव॥ अन्तः संत्यक्तसर्वाशो वीतरागो
विवासनः॥ वहिः सर्वसमाचारो लोके विहरा घव॥ अन्तस्त्वेको वहिर्नैको हृदिवोधो वहिर्जडः॥ अन्त
स्त्यागी वहिः संगी लोके विहरा घव॥ ६६॥ मन्थाने॥ पुत्रदारकुटुंबेषु सक्तः सर्वमिदं जगत्॥ तान्त्य
त्कानिर्गुणो भूत्वा निर्वारो नु प्रवर्तते॥ ६७॥ वाशिष्ठे॥ साधुसङ्गमसच्छास्त्रपरो भवसिरामचेत्॥ त
दिनैरेव नो मासैः प्राप्नोषि मां परां धियम्॥ सत्सङ्गव्यवहारित्वाद्भवभावनवर्जनात्॥ शरीरनाशदर्शि
त्वाद्वासनानुप्रवर्तते॥ ६८॥ मन्थाने॥ सङ्गदोषेणावध्यन्ते सन्नियोगरतापिये॥ संगान् संजायते का
मः कामदर्शपरिग्रहः॥ परिग्रहाच्च वैकल्यं तस्मात्संगं परित्यजेत्॥ कुसङ्गलोकयात्रा च शस्त्रचि
न्ता तथैव च॥ ७१॥ सर्वसङ्गपरित्यागात्सगच्छेत्परमां गतिम्॥ वाशिष्ठे॥ सत्यभावेन दृष्टेयं देहो दे
हो भवत्यलम्॥ ७२॥ दृष्टत्वं सत्यभावेन व्योमतां याति देहकः॥ दृश्यदर्शनसंबन्धान्न भवेत्परमं सुखम्

तदेवैकान्तसंचिन्त्यामनोनाशः परम्यदम् ॥ स्वप्नेन्द्रजालवत्पश्यदिनानित्रीणि पञ्चवा ॥ मित्रक्षेत्र
धनागारदारापत्यादिसंपदः ॥ ७५ ॥ म-थाने ॥ नमोक्षेकल्पते स्थानं न ध्यानं न च धारणा ॥ सर्वत्र सम
तादृष्टिः सर्वव्याप्युपलक्षणा ॥ वाशिष्ठे ॥ अहो विचित्रा मायेयं तात विश्वविमोहिनी ॥ यदि दंष्ट्रं
ते किंचित्तन्नास्ति किमपि ध्रुवम् ॥ यो नः शीतलया बुद्ध्या रागद्वेषविमुक्तया ॥ साक्षिवत्पश्यतीदं
हि जीवितं तस्य शोभते ॥ देहो हं मानपाशेन दृढं बद्धोऽसि सर्वतः ॥ बोधो हं ज्ञानरवकेन तन्निष्कृत्य सु
खी भव ॥ ममेति बाध्यते जन्तुर्न ममेति विमुञ्चति ॥ व्यक्षरं ब्रह्म परमं व्यक्षरं बन्ध उच्यते ॥ ७६ ॥ म-थाने
॥ अहंकारं परित्यज्य ममत्वं च परित्यजेत् ॥ आशापाशान्यशेषाणि त्यक्त्वा योगं समभ्यसेत् ॥ ७७ ॥
वाशिष्ठे ॥ अहंकारमयी त्यक्त्वा वासनां लीलयेव सः ॥ तिष्ठति ध्येयसंत्यागी स जीवन्मुक्त उच्यते ॥
यस्य सौख्यं क्षयं यातं सर्वं ब्रह्मेति भावनात् ॥ नो देति वासना तस्य तस्यैवास्तु मतिर्मरोगो ॥ वासना संप
रित्यागाच्चित्तं गच्छत्यचिन्ताम् ॥ नृह्नामात्रात्मको बन्धस्तन्नाशो मोक्ष उच्यते ॥ भवासं सक्तिमा

त्रेणापापनुष्टिर्मुहुर्मुहुः॥ अन्तःशीतलतायां हिलब्धायां शीतलं जगत॥ अन्तस्तृष्णोपतप्तायां दाव
दाहमयं जगत॥ यत्र यत्र भवेत्तृष्णा संसारं विद्धि तत्र वै॥ ८६॥ षोडशैराग्यमास्थाय वीततृष्णः सुरवी भ-
व॥ ८७॥ आशा एव महाबन्धस्तया बद्धो खिलं जगत॥ यावन्न त्यजते सा वै तावन्मुक्तिः कुतो भवे-
त्॥ ८८॥ नमोक्षो न भसः पृष्ठे पाताले न च भूतले॥ सर्वाशा संक्षये चेतः क्षयो मोक्ष इतीष्यते॥ स-
माधि मथ कर्माणि मा करोतु करोतु वा॥ हृदये नास्तु सर्वाशो मुक्त एवोत्तमाशयः॥ भावाभावविनि-
र्मुक्तं भावना मात्र गोचरम्॥ भक्तिगम्यं परं तत्त्वं भवबन्धविमोचकम्॥ एकं ब्रह्म चिदाकारं सर्वात्मक-
मखण्डितम्॥ ८९॥ निष्कम्यं भूरि वाशेषमिति भावय यत्नतः॥ ब्रह्मैकं भावयन्माधुरान्तं तिष्ठ गतव्य-
थः॥ ९०॥ ततस्ते सावहं भावः स्वयमेव विनश्यति॥ बुद्ध्याप्यत्यन्तं वैरस्यं यः पदार्थेषु दुर्मतिः॥ वध्नाति-
भावनां भूयो नरो नासौ स गर्दभः॥ मा भव ग्राह्य भावात्मा ग्राहकात्मापि मा भव॥ भावनामखिलां त्यक्त्वा
यन्मयस्तन्मयो भव॥ हृदयाकाशमात्रस्य विनाशो देहनाशतः॥ व्यर्थं भूतानि शोचन्ति नष्टात्मे

तिशङ्कया स्वकरोठेपि स्थितं वस्तु यथानप्राप्यते भुमात् ॥ भुमान्ते प्राप्यते तद्वात्मापि गुरुवा
क्यतः ॥ यथा स्वप्नमुहूर्ते स्यात्संवत्सरशतभ्रमः ॥ तथा माया विलासो यं जायते जायति भ्रमः ॥ वास
नाप्राणा संरोधादनिमेधं मनः कुरु ॥ ८७ ॥ अयं हि स्वविकल्पो यस्वविकल्पपरिक्षयात् ॥ मन्थाने ॥
वायुना केवलीभूतमविद्यावासनां त्यजेत् ॥ प्राणायामादिभिः क्लेशोर्मनोबोधैस्त्ववर्जितम् ॥
वाशिष्ठे ॥ तत्त्वात्मबोधस्यैकः सर्वांशान्तरापावकः ॥ प्रोक्तः समाधि शब्देन न तु तुह्यीमवस्थि
तिः ॥ १०० ॥ सर्वत्रैक्यावबोधेन स्वस्थोऽन्तः शीतलः सदा ॥ निरहङ्कृतिराकाशो विशदस्तेन संस्थितः ॥
एको विशुद्धबोधो ह्यमिति निश्चयवद्भिना ॥ पञ्चाल्यद्वैतगहने एक एव सुखी भव ॥ २ ॥ तेनेयमि
न्द्रजालश्रीर्जायति प्रवितन्यते ॥ अज्ञस्य दुःखौघमयं संस्थानन्दमयं जगत् ॥ ३ ॥ आत्मा ज्ञानाज्ज
गत्मा तितज्ज्ञानाच्च निवर्तते ॥ रज्ज्वज्ञानादहिर्भा तितज्ज्ञानाच्च निवर्तते ॥ येन सम्प्रक्यरिज्ञा
नं हेयोपादेयमुज्जता ॥ चित्तस्यान्तःस्थितं चित्तं जीवितं तस्य शोभते ॥ संसारदीर्घरोगस्य स्ववि

चारो महोषधम् ॥ कोऽंकस्य च संसारो विवेकेन विलीयते ॥ पुंसो निज मनो मोहकल्पितो दुःखदः
स्मृतः ॥ संसारचिरवेनालो विचारेण विलीयते ॥ किमिदं विश्वमखिलं किं स्यामहमिति स्वयम् ॥
विचारनिरतस्यैतदसदेव भवेज्जगत् ॥ ८ ॥ न शास्त्रेर्नापि गुरुराण्यदृश्यते परमेश्वरः ॥ दृश्यते स्वात्म
नैवात्मा स्वयासत्त्वस्थया धिया ॥ ९ ॥ देहो ह मिति धीस्त्याज्या सर्वनाशेषु पस्थिते ॥ पृथ्व्यासान
भव्येन सश्वमांसेव पुलकसी ॥ १० ॥ अनात्मन्यात्मधीर्वन्धस्तन्नाशो मोक्ष उच्यते ॥ बन्धमोक्षो न वि
द्येते नित्यमुक्तस्य चात्मनः ॥ ११ ॥ चित्ते चलति संसारोऽचले मोक्षः प्रजायते ॥ तस्माच्चित्तं स्थिरीकु
र्यादोदासिन्यपरायणः ॥ १२ ॥ सत्सङ्गो वासनात्यागो ध्यात्मविद्याविचारणात् ॥ प्राणस्य न्दनिरो
धश्चेत्युपायाश्चेतसोजयः ॥ १३ ॥ यत्किञ्चिदपि संकल्पान्नरो दुःखे निमज्जति ॥ न किञ्चिदपि संक
ल्पात्सुखमक्षयमश्नुते ॥ १४ ॥ नाहं ब्रह्मेति संकल्पात्सुदृढं बध्यते मनः ॥ सर्वं ब्रह्मेति संकल्पात्सुदृ
ढं मुच्यते मनः ॥ १५ ॥ संकल्पे नैव संकल्पं मनसेव मनो मुने ॥ हित्वा स्वात्मनिति श्रुत्वं किमेतावति

दुष्करम्॥मन्थाने॥संकल्पश्चमहाबन्धोऽच्छेदोद्भवकारणम्॥तं त्यक्त्वा मुच्यते योगी संकल्पेन तु
मुच्यते॥अमूर्तेनास्ति संकल्पश्चातान्तर्लिकरिष्यति॥तं त्यक्त्वा त्यजितं सर्वमाशापाशान्यशेषतः॥
अमनस्के॥मनस्वमनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः॥बन्धाय विषयाशक्तं मुक्तये निर्विषयं मनः॥
वाशिष्ठे॥मनो हि जगतां कर्तुं मनो हि पुरुषः स्मृतः॥मनः कृतं कृतं लोके न शरीरं कृतं कृतम्॥२०॥
एकमेव मनो देवो जितः सर्वार्थसिद्धिदः॥अन्यत्र विफलः क्लेशः सर्वेषां तज्जयं विना॥२१॥कपि
लगीतायाम्॥उदके न भवेत्पटुः पटुमाप्येव शुद्ध्यति॥मनः करोति यत्कर्म मनः शुद्धेन मुच्यते॥
२२॥मन्थाने॥यस्य तुल्यं सुखं दुःखं मित्रा मित्रं शुभा शुभम्॥मुक्तो सो नात्र संदेहो जन्म संसार
बन्धनात्॥२३॥क्षीरक्षया घृथावत् सो मातरा द्विनिवर्तते॥तथा मनः क्षयात्पुंसो निर्वाणाय परमं
पदम्॥२४॥वाशिष्ठे॥चिदाकारमिदं सर्वं जगदित्येव भावयन्॥यस्तिष्ठत्युपशान्तस्थः स ब्र
ह्मकवचः सुखी॥सर्वातीतपदालम्बी पूरोन्दुशिशिराशयः॥यस्तिष्ठति सदा योगी स एव

परमेश्वरः॥ ब्रह्मोपनिषदान्तत्वंभावयन्त्यन्तरात्मना॥ नो द्वेगीनचतुष्टात्मासंसारेनावसीद
ति॥ २७॥ हृदयात्सर्वं तज्य सर्वं दृश्यं पञ्चशान्तधीः॥ व्योमसौम्यतरोन्यगः समुक्तः परमेश्वरः॥
भावाभावं विहीनोस्मितेन जीवाम्यनामयम्॥ निरीहोस्मि निराशोस्मि खवत्स्वस्थोस्मि निस्पृ
हः॥ २८॥ शान्तोऽस्म्यहमरूपोस्मि चिरायुरचलस्थितिः॥ चिदेव पञ्चभूतानि चिदेव भुवनत्रय
म्॥ ३०॥ विज्ञातमधुना सम्यगहमेव चिदेव हि॥ मदज्ञानोदितं विश्वं मय्येव लयमागतम्॥ अ
परोक्षचिदानन्दसाम्राज्यमधुनाऽस्म्यहम्॥ सर्वभूतान्तरस्थायनित्यमुक्तविदात्मने॥ ३२॥
प्रत्येकैतन्यरूपाय मय्येव न मोनमः॥ येन शब्दरसं रूपं गन्धं ज्ञानातिराधव॥ तमात्मानं
परं ब्रह्म जानीहि परमेश्वरम्॥ अहं सर्वमिदं विश्वं परमात्माहमव्ययः॥ ३४॥ न भूतं नास्ति नो
भाविमन्नोन्यदिति भावय॥ आद्यन्तरहितः सत्यश्चिद्रूपो निर्विकल्पकः॥ आत्मानि रूपि ता
काशो जीवः स्याद्यः परात्परः॥ आत्मा विशुद्धचैतन्यस्वरूपः शाश्वतो विभुः॥ ३६॥ निर्विका

रः स्वयं ज्योतिः स्वभावो र्कप्रकाशवत् ॥ नवन्धो स्ति नमो क्षोस्ति वल्लो वा स्ति निरन्तरम् ॥ नैकमस्ति न च
द्वैतं सच्चित्स्फारं विजृम्भते ॥ हयोर्मध्ये गतं नित्यमस्ति नास्तीति पक्षयोः ॥ प्रकाशकं प्रकाशानामात्मानं
समुपास्महे ॥ निद्रादौ जागरस्यानेयो भाव उपजायते ॥ तं भावं भावयन् साक्षादक्षयानन्दमश्नुते ॥ प्रशा
न्त सर्वसंकल्पाया शिलावदवस्थितिः ॥ जाग्रन्निद्रा विनिर्मुक्ता सा स्व रूपस्थितिं परा ॥ जडतां वर्जयि
त्वेकां शिलाया रूढयं च यत ॥ अमनस्कं महावा होत नमयो भव सर्वदा ॥ आपां रावार विस्तार संवित्स
लिलवल्गुनेः ॥ विदेकार्णवरकोयं त्वयमात्मा विजृम्भते ॥ ४३ ॥ समस्तं खल्विदं ब्रह्म सर्वमात्मेदमात
तम् ॥ अहमन्य इदं चान्यदित्यखराडं नखराडय ॥ ४४ ॥ यदेव ब्रह्मणो रूपं ततं बुद्धमखराडितम् ॥ तदा
निस्तीर्ण संसारः परमेश्वरतां गतः ॥ ४५ ॥ आत्मानं सततं ब्रह्म विद्वि चैक निरन्तरम् ॥ अहं ध्याता परं
ध्येयमखराडखराडैकयम् ॥ ४६ ॥ सोहं चिन्मात्रमेवेति चिन्तनं ध्यानमुच्यते ॥ ध्यानस्य विस्मृतिः
सम्पक्कसमाधिरभिधीयते ॥ ४७ ॥ मनोदृश्यमिदं सर्वं यत्किञ्चित्सचराचरम् ॥ मनसोऽप्युन्मनीभा

वा द्वैत नैवोपलभ्यते ॥ यदस्य नृशिवंशान्तं यस्यान्तर्जगतः स्थितिः ॥ स्यन्दास्य नृविलासात्मा स ए
कोत्रचिदाकृतिः ॥ ४८ ॥ मन्थाने ॥ नमोक्षवादिनां बन्धो यत्र सर्वलयं गतम् ॥ मोक्षेऽपि यस्य नोत्क्राढः
समोक्षमधिगच्छति ॥ ५० ॥ अलक्षस्य कुतो लक्षममनस्के कुतो मनः ॥ अतपस्य कुतः स्थानं कर्त
व्याकल्पनावुधेः ॥ ५१ ॥ सकलं निष्कलं ज्ञात्वा तदा मुच्येत बन्धनात् ॥ यावद्भावयते ज्ञानं विज्ञानाधा
रकेवलम् ॥ सकलं मननानात्वे एकत्वे मननिष्कलम् ॥ ज्ञानेन शेषमालोक्य तदा ज्ञानं परित्यजे
त् ॥ ५३ ॥ मनो भवतु यद्वृक्षं ध्यानं वाकल्पनात्मकम् ॥ सर्वं विनश्यते देवनाहमस्मीति भावयेत्
नाहमस्मि न चान्योस्ति अद्वैतक्रियया रता ॥ नैव मन्येति मुक्तो हं न बद्धस्तु कदाचन ॥ वनस्थो ह गृ
हस्थो ह अविद्यावासनां त्यजेत् ॥ नैव मन्येत विप्रो हं नान्यजातिर्न देवतम् ॥ न युवा बृद्ध बालौ वा
मुलीनस्य तुलक्षणां ॥ न योगी न वियोगी च निराशी निष्परिग्रहः ॥ सर्वज्ञानिरहंकारी मुलीन
स्य तुलक्षणां ॥ यिनेदं चाल्यते सर्वयोगिभिस्तदुपास्यते ॥ ५८ ॥ शब्दस्पर्शरसो रूपगन्धतन्मात्र

पंचकम॥सर्वमेकमिदंशान्तमादिमध्यान्तवर्जितम्॥भावाभावविनिर्मुक्तमितिमत्वासुखीभव॥
 नेतिनेतीतिनेतीतिशेषितंयत्परंपदम्॥निराकर्तुमशक्यत्वान्नदस्मीतिसुखीभव॥६१॥मन्थाने॥
 नविन्दुर्नचनादश्चनशक्तिःशिवएवच॥अविद्याभावनाह्येषासंसारस्यनिबन्धना॥नास्तित्वेकार
 येचित्तंअस्तित्वंनपरित्यजेत्॥नास्तिभावंयदरुह्यतदस्तीतिविभावयेत्॥६३॥अस्तिनास्तिपदं
 त्कासर्वंशून्यंविभावयेत्॥चलाचलात्मविज्ञानंचित्तवृत्तिरपक्षयात्॥दृषस्य॥नशब्दंशृणुते
 श्रोत्रंशङ्खभेरीत्वेनादपि॥त्वचःस्पर्शान्नजानातिशीतोष्णमपिदुस्सहम्॥६५॥रूपंपश्यतिनोचक्षुः
 पर्वताभ्यधिकोपिवा॥जिह्वारसंनविन्देतमधुराम्रमनोपिवा॥गन्धंजिघ्रतिनोघ्राणोतीक्ष्णं
 वाप्यशुचीन्यपि॥उन्मनस्त्वेषमेख्यातंसर्वद्वैतविनाशनम्॥६७॥वाग्विष्णु॥यथापर्वतमादीप्तं
 नाश्रयन्तिमृगाद्विजाः॥तद्वद्वृक्षविदोदोषान्नाश्रयन्तिकदाचन॥६८॥स्फटिकप्रतिविम्बेनय
 थानायातिरञ्जनम्॥तज्ज्ञकर्मफलेनान्तस्तथानायातिरञ्जनम्॥६९॥अन्तर्मुखतयातिष्ठं

हिर्वृत्तिपरोपिसन्परिश्रान्ततयानित्यंनिद्रालुरिवलक्ष्यते॥७०॥अद्वैतेस्थेर्यमायातेचित्तेवप्र
शमद्गतेयोगिनःकर्मकुर्वन्तिपश्यन्तःस्वप्नवज्जगत्॥७१॥अद्यैवमराणांवास्तुकल्यान्तनिचयेन
वा॥तज्ज्ञःकलङ्कनाप्रोतिहेमपंकगतंयथा॥७२॥वाराणास्यापुराहिःपरमकरुणायामोक्षदोवि
द्युभक्तोगङ्गायांन्यस्तदेहंभवभयशमनंघ्राहकरोकिलेदम्॥नेयंगङ्गानकाशीनचभवतिहरिर्नै
वचत्वंनचाहंसर्वंचैतन्यमात्रंजगदिदमखिलंस्वप्नवच्चिद्विवर्तम्॥७३॥तनुंत्यजतुवाकाशपांश्वप
चस्यगृहेथवा॥ज्ञानसंप्राप्तिमयेमुक्तोसोविगताशयः॥७४॥इप्सीतानीप्सितो नस्तोयस्यान्तर्व
स्तुदृष्टिषु॥सुषुप्नवद्यश्चरतिसमुक्तइतिकथ्यते॥७५॥दोषबुद्ध्याभयातीतोनिषेधान्ननिवर्तते॥
गुणबुद्ध्याचविहितंनकरोतियथार्भकः॥मन्थाने॥घटभग्नवदाकाशंतद्वद्वापीअखरिडितम्
मुक्तावस्थंजगत्सर्वंव्यामोहोबन्धकारकः॥व्यामोहोयदिशाम्येतमुक्तिःस्वाभाविकीस्थिता॥अह
मित्येवयोभावःसदाबद्धोगुणात्रये॥यावन्नत्यजतेदैवमनिरुद्धोभविष्यति॥७६॥यान्नवत्ययस्मृ

नौ॥ हा सप्ततिसहस्रारिण हृदयादभिनिःसृताः॥ हिताहितानामनाद्य स्नासंमध्ये शशिप्रभवम्॥ ८१॥
मण्डलंतस्य मध्यस्थं आत्मादीप इवाचलः॥ सजेयस्तं विदित्वेहं पुनराजायते तनुः॥ ८२॥ अनन्तारश्म
यस्तस्य दीपवद्यः स्थितो हृदि॥ सितासिताः कर्बुरूपाः कपिलानीललोहिताः॥ ८३॥ अर्धमेकः स्थित
स्तेषां यो भित्वा सूर्यमण्डलम्॥ ब्रह्मलोकमतिक्रम्य तेन याति पराङ्गतिम्॥ ८४॥ कपिलगीतायाम्
आरम्भे श्रवणं कृत्वा मननं च विचारणम्॥ नित्याध्यायकमभ्यासात् साक्षात्कारं तदा भवेत्॥ ८५॥
वक्रमेरावोद्भव्यं विचार्य च पुनः पुनः॥ अकस्माद्गुरुसंतोषात् साक्षात्कारं तु तत्क्षणात्॥ ८६॥ गुरुमु
खेन ज्ञातव्यमन्यथानोपलभ्यते॥ अनेकजन्मसंस्कारात् सद्गुरुः सेव्यते बुधैः॥ ८७॥ संतुष्टः सद्गुरु
देव आत्मरूपं प्रदर्शयेत्॥ कोटि सूर्यप्रतीकांश्चन्द्रकोटि सुशीतलम्॥ ८८॥ यथोक्तवेदशास्त्रेषु
तथापश्यति धीमता॥ आत्मज्योतिषभावेण सोमसूर्याग्निभासते॥ ८९॥ अन्तर्बहिश्च सकलं व्या
प्यते सकलं जगत्॥ तदा दर्शनमात्रेण जीवन्मुक्तो न संशयः॥ ९०॥ गीतायाम्॥ यो नः सुरवोन्तरारा

२०
मस्तथान्तर्ज्योतिरेवयः॥सयोगीब्रह्मनिर्वाणंब्रह्मभूतोधिगच्छति॥१॥ ॥इतिश्रीतन्त्रान्त
रानुमतमादायश्रीकृष्णमानसंग्रहीतमोक्षसाधनानुकल्पकयोगसोपाननामवष्टपरिच्छेदः॥

॥६॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

८६, मोक्ष बोधिपान - ६
५९ अ